

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی

بررسی نقش منابع مالی در کتابخانه مرکزی دانشگاه

پژوهشگر
اصطلاحی
ملاطوری
عضو هیأت علمی دانشکده مدیریت و اطلاع‌رسانی
پزشکی اصفهان

ناممکن می‌گردد.

تأمین کتب و نشریات، تجهیز و توسعه کتابخانه، برقراری ارتباطات داخلی و خارجی، تهیه مواد دیداری و شنیداری و تأمین نیروی انسانی مورد نیاز، که به عنوان خون تازه بایستی در شریان کتابخانه جریان یابد، در گرو تأمین منابع مالی لازم برای آن است.

اهمیت و نقش منابع مالی در سازمانها، از جمله کتابخانه‌های مرکزی دانشگاهی، به عنوان یکی از ابزارهای اصلی در دست مدیران و مسئولان آنها بر هیچ کس پوشیده نیست. موفقیت در اجرای برنامه‌های کتابخانه‌های مرکزی بستگی شدید به وضعیت منابع مالی آنها دارد. بدون وجود منابع مالی کافی دستیابی به اهداف پیش بینی شده برای این کتابخانه‌ها

خطی برخوردار بوده است.^۱

مقایسه منابع موجود و امکانات کتابخانه‌های دانشگاهی ما با کشورهای دیگر گویای کم توجهی سیاستگذاران و در نتیجه اختصاص منابع مالی ناکافی به آنهاست. مقایسه زیر خالی از فایده نیست:

«کتابخانه دانشکده فیزیک دانشگاه صنعتی شریف به زحمت ۶۰۰۰ جلد کتاب دارد. در حالیکه کتابخانه دانشکده فیزیک دانشگاه وین بیش از ۲۰۰۰۰ جلد کتاب دارد. دانشگاه صنعتی شریف قبل از انقلاب ۱۶۰ عنوان نشریه ادواری مشترک بوده در حالیکه در حال حاضر به زحمت به ۱۰ نشریه می‌رسد، در مقابل دانشکده فیزیک دانشگاه وین ۱۲۰۰ نشریه را مشترک است.^۲

با توجه به وضعیت نامطلوب کنونی که همگان کم و بیش از آن آگاهی دارند، گسترش و روزآمد کردن منابع، توسعه و تجهیز فضای فیزیکی و امکانات کتابخانه‌های دانشگاهی از نیازهای بسیار با اهمیت بوده و ادامه روند فعلی موجب فاصله گرفتن هر چه بیشتر از استانداردهاست. احیاء کتابخانه‌ها آنگونه که در شأن پیشینه تاریخی درخشان آنها در جهان اسلام و ایران بوده است، حمایت و حرکت همه جانبه سیاستگذاران، مسئولان و علاقه‌مندان به فرهنگ اسلام و ایران را طلب می‌کند.

دلایل کاهش منابع مالی کتابخانه‌های دانشگاهی

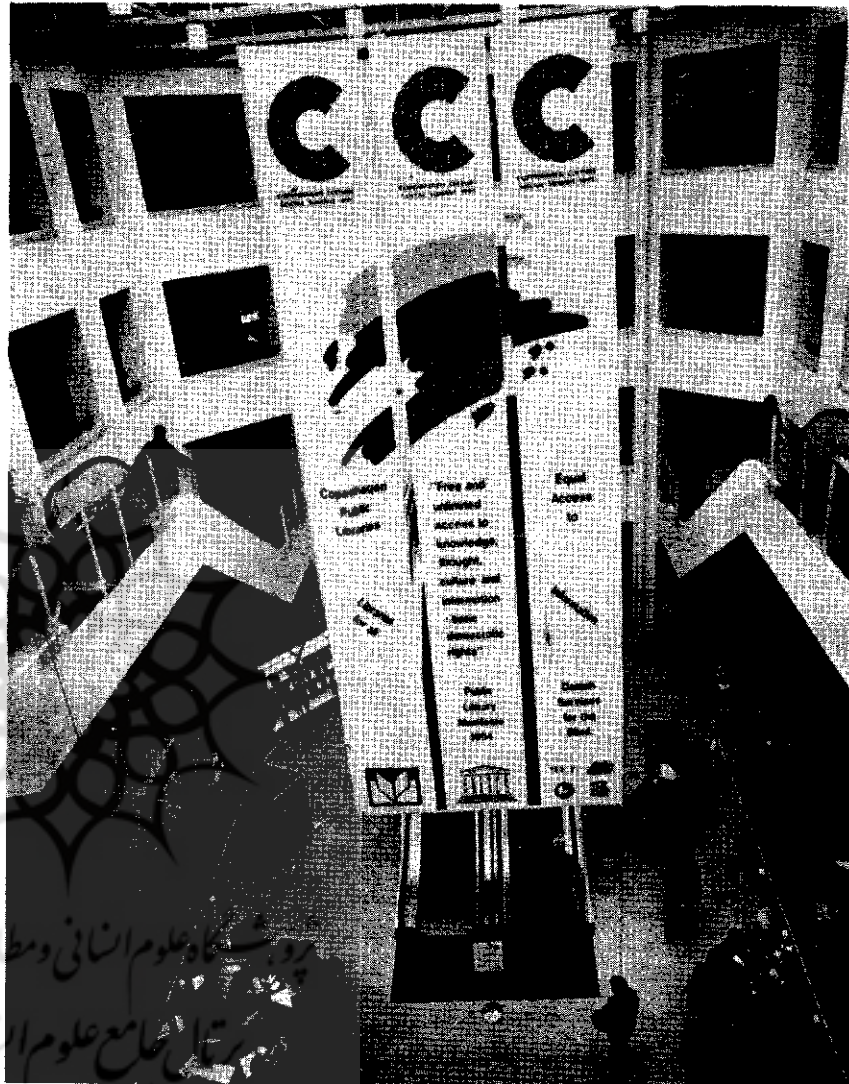
برخی از مهمترین عوامل مؤثر در کاهش بودجه کتابخانه به قرار زیر است.

۱. تابعیت از کاهش از بودجه کشور

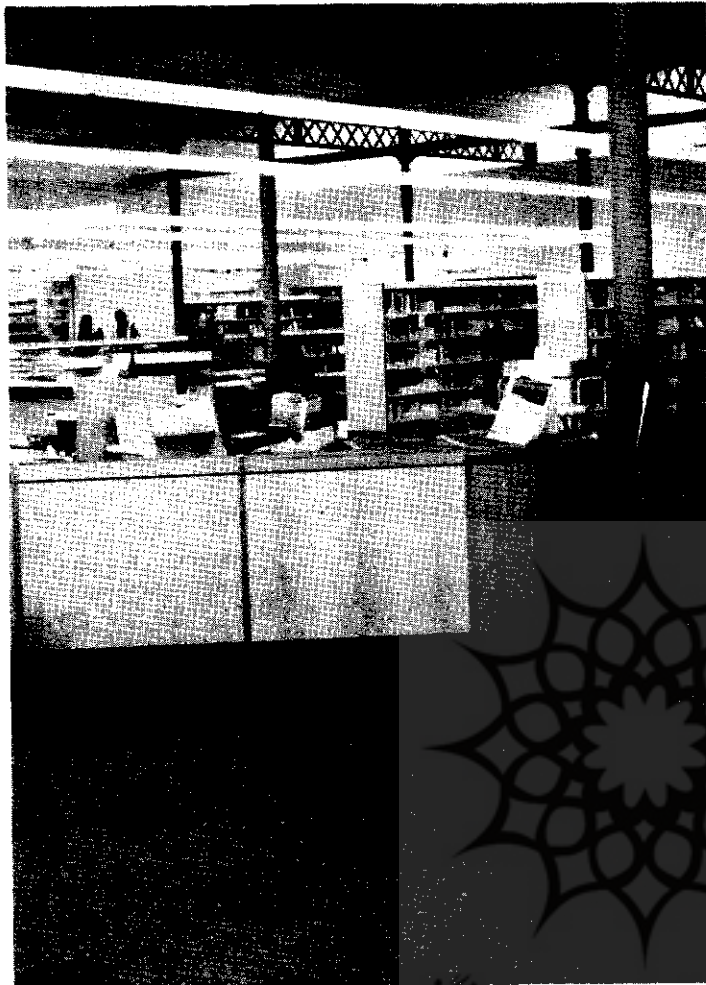
به دلیل آن که تأمین کننده منابع مالی مورد نیاز کتابخانه‌های دانشگاهی بودجه تخصیصی دولتی است. هرگونه کاهش در منابع تأمین بودجه کشوری موجب کاهش در آن می‌شود. بروز چنین وضعیتی با وجود عوارض نامطلوب برای کتابخانه‌ها به مانند دیگر سازمانها اجتناب ناپذیر است.

۲. دیدگاه سیاستگذاران در کشورهای جهان سوم

در کشورهای جهان سوم برای سرمایه‌گذاری در زمینه‌هایی که بازگشت سرمایه در آنها محسوس نیست اهمیت

از آنجا که ماهیت فعالیت و رسالت کتابخانه‌های دانشگاهی آنها را در زمره مؤسسات غیر انتفاعی قرار می‌دهد، برای تأمین نیازهای مالی خود به طور کامل به بودجه دولتی وابستگی دارند. پیشینه تاریخی کتابخانه‌ها به ویژه در ایران و برخی کشورهای اسلامی نشان می‌دهد که کتابخانه‌های حکومتی به مانند امانت الهی مورد توجه و حمایت بوده و از نظر تأمین منابع مالی در وضعیتی بسیار مطلوب‌تر از کتابخانه‌های امروزی قرار داشته‌اند. به عنوان مثال: کتابخانه معروف نظامیه بغداد (در قرن پنجم هجری) از بودجه‌ای معادل یک و نیم میلیون فوانک طلا برای خرید کتاب و آثار

کمتری قائل هستند، و از این دیدگاه کتابخانه‌ها نیز که از فعالیت فرهنگی برخوردارند زیان بیشتری می‌بینند.

اولی محمد عبدالحمید رئیس سابق کتابخانه دانشگاه اوتارای مالزی می‌گوید:

«در کشورهای در حال توسعه، خدمات کتابداری و اطلاع رسانی بیشتر جزو خدمات اجتماعی تلقی می‌شود که بازگشت سرمایه در آنها محسوس نیست و تنها در آینده‌ای دور به نتیجه می‌رسد. بدین ترتیب اقدامی جدی برای توسعه کتابخانه‌ها و مراکز اطلاع رسانی صورت نمی‌گیرد که این خود عموماً به عقب ماندگی این گونه مراکز می‌انجامد، و در نتیجه خدمات کتابداری و اطلاع رسانی حتی در قیاس با دیگر خدمات اجتماعی و اقتصادی در این کشورها هم از پیشرفت لازم برخوردار نیست. ناگزیر مشارکت این مراکز در امر سازندگی این کشورها نیز بسیار ناچیز خواهد بود.»

۳. تأثیر فعالیت‌های کتابخانه مرکزی بر محیط دانشگاه

اگر نحوه فعالیت کتابخانه‌های مرکزی به گونه‌ای باشد که استنباط شود به تعویق انداختن بخشی از وظایف محوله به آنها ضرری به دنبال نخواهد داشت و اهمیت آن به خوبی تبیین، تبلیغ و تفهیم نشده باشد، در این صورت کتابخانه یکی از اهداف کاهش بودجه خواهد بود. نمایانی تأثیر فعالیت‌های کتابخانه مرکزی یکی از عوامل قطعی و بسیار مؤثر در کاهش بودجه است. هر چه تأثیر فعالیت کتابخانه مرکزی بر محیط دانشگاه چشم‌گیرتر باشد آسیب پذیری بودجه آن کم‌تر خواهد بود.

۴. نحوه عملکرد مدیران

یکی از مهمترین عوامل بروز مشکلات عدیده در کتابخانه‌های کشورهای جهان سوم محول نمودن این کتابخانه‌ها به افراد غیر متخصص و ناآشنا با مسائل کتابخانه است. کمبود آشنایی مدیران با اصول اداره کتابخانه‌های دانشگاهی، عدم توانایی در برنامه ریزی مالی و تشکیلاتی، کتابخانه‌ها را به اهداف خلع سلاح شده‌ای برای کاهش بودجه تبدیل می‌نمایند. در این وضعیت آنچه بیشتر از همه لطمه می‌بیند اعتبار کتابخانه است.

۵. کیفیت به کارگیری منابع مالی

در این رابطه تنها کمیت مالی نباید مورد توجه قرار گیرد، بلکه کیفیت ساختاری بودجه و مهمتر از آن نحوه اجرای بودجه و به کارگیری منابع مالی تخصیصی است. عدم توانایی در به کارگیری مطلوب منابع مالی ضمن خدشه وارد کردن به اهداف کتابخانه موجب کاهش اعتبار آن بوده و در نتیجه توجهی برای کاهش منابع مالی مورد نیاز سال بعد خواهد بود. در ماهنامه گزارش کامپیوتر آمده است که: «یک وزارتخانه صد دستگاه کامپیوتر شخصی خریده است و در به در دنبال شرکتی می‌گردد که ظرف شش ماه آخر سال سیستمی را روی این کامپیوتر طرح و اجرا کند. اصراری که در مورد سرعت و اغماضی که نسبت به کیفیت کار وجود دارد حاکمی از این است که نقش سیستم نه رفع مشکلی از وزارتخانه بلکه توصیه خرید آن خواهد بود...»

۶. جامعه استفاده کنندگان

وضعیت کیفی ارائه خدمات کتابخانه با استفاده بهینه از امکانات موجود موجب ارتقاء سطح رضایت و جذب استفاده کنندگان خواهد شد. به میزانی که کتابخانه‌های مرکزی رابطه مطلوب‌تری با جامعه استفاده کننده (یعنی دانشجویان، اساتید، و مسئولان دانشگاهی) داشته باشد و از حمایت قوی آنها برای جلوگیری از کاهش غیر معقول بودجه خود برخوردار خواهند بود.

عوارض و آسیب‌های ناشی از کاهش بودجه

کاهش بودجه کتابخانه، به هر دلیل موجب بروز آسیب‌هایی از این قبیل خواهد شد:

۱. آسیب پذیری ترکیب بودجه تخصصی

درگرگونی ترکیب بودجه ناشی از کاهش، مدیریت کتابخانه را در دستیابی به اهداف پیش‌بینی شده با مشکل جدی مواجه می‌سازد و بخش‌های آسیب دیده بودجه، فعالیت متکی به خود را مختل می‌سازد، و از آنجا که فعالیت بخش‌های

مختلف کتابخانه و اثرات آن در ارتباطی زنجیره‌ای هستند از آسیب هر بخش، قسمت‌های دیگر نیز بی نصیب نخواهند ماند.

۲. آسیب پذیری عملیاتی

کاهش بودجه، تأثیر تعیین کننده‌ای بر فعالیتهای اساسی آموزشی و پژوهشی کتابخانه دارد و باعث کاهش کمی و کیفی این فعالیتها خواهد شد. در پاره‌ای موارد با ایجاد رکود و توقف در زمینه کارهایی که بایستی به موقع انجام شود شدت آسیبها به حدی است که به آسانی قابل جبران نیست. ایجاد رکود در جریان برنامه سفارش نشریات، کتب خارجی و مواد دیداری و شنیداری مورد نیاز، تأثیر بسیار سوئی بر فعالیت‌های آموزش و پژوهش استفاده کنندگان که به منابع روزآمد نیاز مبرم دارند وارد می‌سازد که ممکن است قابل جبران نباشد.

۳. آسیب پذیری هویتی

در صورت کاهش نامعقول بودجه کتابخانه‌های مرکزی دانشگاهی که شدیداً درگیر مسائل آموزشی و پژوهشی هستند و بایستی پاسخگوی نیاز جامعه استفاده کننده خود باشند و هویت و نقش آنها مورد سؤال واقع خواهد شد. آسیب هویتی مهمترین لطعات را به ارزشهای اصلی کتابخانه وارد می‌سازد.

راه حل‌هایی پیشنهادی برای کاهش آسیب پذیری‌ها

باید توجه داشت که ماهیت فعالیت کتابخانه‌های مرکزی غیرانتفاعی بوده و بدون حمایت مالی و تدارکاتی لازم نمی‌توانند نقش خود را به نحو مطلوبی ایفا نمایند و جوابگوی نیازهای استفاده کنندگان باشند. بنابراین، بایستی به دنبال راه حل‌های مناسبی برای تخفیف عوارض ناشی از کاهش بودجه در شرایط غیر قابل اجتناب و جلوگیری از این کاهش به صورت غیر معقول و تحمیل بود. برخی از این راه حلها به شرح زیر ارائه می‌گردد.

۱. با توجه به اینکه مهمترین علت کاهش بودجه در شرایط غیر معقول ناشی از سوء مدیریت هاست، به کارگیری

راستای اهداف و منافع ملی نمایندند. بدون تحلیل جامع و روشن به کارگیری تکنولوژی جدید به اتلاف منابع مالی و ایجاد وابستگی شدید خواهد انجامید.

۳. اولویت‌بندی در خرید نشریات و کتب خارجی با تعیین و انتخاب نشریات هسته‌ای با حرکتی هماهنگ و همسو از سوی سیاستگذاران در سطح کشور به منظور مقابله با افزایش حق اشتراک مجلات علمی و بهای کتب خارجی.

۴. جلب و جذب کمک‌های مردمی فرهنگ دوستان داخلی و خارجی شامل کمک‌های مالی، اهدای کتب و نشریات، تجهیزات و امکانات لازم برای توسعه کتابخانه‌ها.

۵. دریافت بخشی از هزینه خدمات کتابخانه مانند خدمات کامپیوتری از استفاده‌کنندگان به نحوی که به جذابیت کتابخانه لطمه وارد نسازد.

۶. مطالعه و بررسی تجربه‌های موفق کشورهای جهان سوم و نیز جوامع پیشرفته در زمینه کاهش هزینه‌ها و به کارگیری منابع مالی کتابخانه. به عنوان مثال: کتابخانه لنین در روسیه سالانه حدود ۳۰۰ نمایشگاه کتاب برگزار می‌کند و کتابهای و جبین شده را به فروش رسانده و از محل درآمد آنها کتب و نشریات جدید خریداری می‌کند. در کشور ما متأسفانه کتابهای و جبین شده بلا استفاده و بلا تکلیف باقی می‌مانند و هر ساله زبانهای از این طریق عاید کشور می‌شود. در شرایطی که مشکلات عدیده‌ای در زمینه تأمین منابع مالی برای کتابخانه‌ها داریم این بی توجهی و ندانم کاری‌ها بسیار دردآور است.

یادداشتها:

۱. زیگوند هونکه، فرهنگ اسلام در اروپا، ترجمه مرتضی رهیانی (تهران: دفتر نشر فرهنگ اسلامی، ۱۳۷۰).
۲. غلامرضا فدایی عراقی، «بایدها و نبایدها» پیام کتابخانه، شماره ۱ (تابستان ۱۳۷۰).
۳. گزارش کامپیوتر، شماره ۳ (مرداد و شهریور ماه ۱۳۶۹).
۴. اولی محمد عبدالحمید «برنامه اطلاعاتی جهان اسلام: اصول نظری» ترجمه دکتر عباس حری، شبکه اطلاع رسانی در کشورهای اسلامی (تهران: دفتر پژوهشهای فرهنگی، ۱۳۶۹).
۵. جان کوایمان، مدیریت سازمانهای دولتی، ترجمه عباس منوریان. (تهران: مرکز آموزش مدیریت‌های دولتی ۱۳۷۰).

مدیران توانا و متخصص، آموزش مستمر مدیران و کارکنان کتابخانه به منظور بالا بردن مهارت‌های شغلی آنان و همچنین مشارکت دادن مسئولان بخشهای مختلف کتابخانه در زمینه برنامه ریزیها به ویژه هنگام برآورد، تنظیم و اعلام نیازهای مالی کتابخانه، لازم به تأکید است که استفاده از مدیران توانا و متخصص در رشته کتابداری باعث ایجاد ثبات تقویت اعتبار مدیریت‌ها می‌شود.

۲. به کارگیری تکنولوژی مناسب و ایجاد ارتباط شبکه‌ای میان کتابخانه‌های مرکزی دانشگاهی و ملی برای استفاده از کلیه امکانات موجود به منظور جلوگیری از هزینه‌های موازی غیرضروری سیاستگذاری‌های ملی بایستی با استفاده از متخصصین متعهد و تدبیر صورت گیرد و استفاده‌کنندگان را که اغلب به طعمه‌های لذیذی برای تغذیه حرکت‌های ناسالم تبدیل شده‌اند، ضمن راهنمایی ملزم به حرکت ضابطه‌مند در

